O‘QUVCHILARDA IJTIMOIY FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

(“Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” fani misolida)

Olimjonova Zuhraxon Davlatali qizi
Namangan davlat universiteti
2- kurs doktaranti

DOI: ***https://doi.org/10.5281/zenodo.23939019***

Annotatsiya: *Mazkur maqolada bo’lajak o’qituvchilarni o’quvchilarda ijtimoiy faol fuqrolik kompetensiyasini shakllantirishga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari “Tarbiya fanini o’qitish metodikasi”fani misolida ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan. Bo‘lajak o‘qituvchilarning fuqarolik tarbiyasiga oid bilimlarini pedagogik faoliyatda qo‘llash, o‘quvchilarda fuqarolik mas’uliyati, huquqiy madaniyat, ijtimoiy tashabbuskorlik va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *bo‘lajak o‘qituvchi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, metodik tayyorgarlik, pedagogik shart-sharoitlar, “Tarbiya” fani, fuqarolik tarbiyasi, kompetensiyaviy yondashuv,*

Аннотация: *В данной статье в научно-теоретическом аспекте обоснованы педагогические условия подготовки будущих учителей к формированию у учащихся компетенции социально активного гражданина на примере дисциплины «Методика преподавания предмета „Воспитание“». Освещены вопросы совершенствования методической подготовки будущих учителей, направленной на применение знаний в области гражданского воспитания в педагогической деятельности, а также на развитие у учащихся гражданской ответственности, правовой культуры, социальной инициативности и навыков коллективного взаимодействия.*

Ключевые слова: *будущий учитель, социально активная гражданская компетентность, методическая подготовка, педагогические условия, гражданское воспитание, компетентностный подход,*

Abstract: *This article provides a scientific and theoretical justification of the pedagogical conditions for preparing future teachers to develop students’ social civic engagement competence, using the course “Methods of Teaching the Subject ‘Education’” as an example. It addresses issues related to improving the methodological preparation of future teachers to apply their knowledge of civic education in pedagogical practice, as well as to fostering students’ civic responsibility, legal culture, social initiative, and collaborative skills.*

Keywords: *future teacher, socially active civic competence, methodological preparation, pedagogical conditions, civic education, competency-based approach,*

Zamonaviy ta’lim tizimida o’quvchilarni nafaqat bilimli va kasbiy jihatdan tayyotlangan,balki, jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan,o’z huquq va majburiyatlarini anglaydigan ijtimoiy muammolarga befarq bo’lmagan shaxs sifatida tarbiyalash muhim pedagogik

vazifalardan biri hisoblanadi.Bunday vazifani amalga oshirishda o‘qituvchining kasbiy-metodik tayyorgarligi, fuqarolik tarbiyasining mazmunini chuqur anglashi hamda uni ta’lim jarayoniga maqsadli tatbiq eta olishi alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning ta’limga singdirilishi, ta’limning uzluksizligi va izchilligi muhim prinsiplar sifatida belgilangan. Mazkur prinsiplar o‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyat, o‘zaro hurmat, huquqiy ong va faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyat uchun me’yoriy asos bo‘lib xizmat qiladi[1]. Shu nuqtayi nazardan, oliy pedagogik ta’limda o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonini faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan cheklab qo‘ymasdan, ularda o‘quvchilarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishga doir amaliy va metodik ko‘nikmalarni rivojlantirish zarur.Ayniqsa, “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” fanining imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning tarbiyaviy vaziyatlarni pedagogik tahlil qilish, fuqarolik mazmunidagi mashg‘ulotlarni loyihalash, o‘quvchilarni ijtimoiy tashabbuslarga jalb etish va ularning faoliyatini baholash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi uchta o‘zaro bog‘liq darajada ko‘rib chiqiladi:mazkur maqolada ijtimoiy faol fuqarolik kmpetensiyasi uchta o’zaro bog’liq darajada ko’rib chiqiladi:

1. Shaxsiy daraja - fuqarolik mas’uliyati, ijtimoiy daxldorlik, vatanparvarlik, bag‘rikenglik va ijtimoiy faollik kabi sifatlar.

2. Ijtimoiy-amaliy daraja - muloqot, hamkorlik, muammolarni hal qilish, jamoaviy qaror qabul qilish va ijtimoiy tashabbuslarni amalga oshirish qobiliyatlari.

3. Pedagogik-metodik daraja - o‘qituvchining mazkur sifat va qobiliyatlarni o‘quvchilarda rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni loyihalashi, tashkil etishi va natijalarini baholashi.

Ushbu darajalar bir-birini to‘ldiradi. Bo‘lajak o‘qituvchining fuqarolik tarbiyasiga oid nazariy bilimlarga ega bo‘lishi muhim, biroq bu bilimlarni o‘quvchilar faoliyatini tashkil etishda qo‘llay olish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va tarbiyaviy natijalarni baholash ko‘nikmalari bilan mustahkamlash talab etiladi.

J. Dyui ta’limni ijtimoiy tajriba va amaliy faoliyat bilan bog‘lashga alohida e’tibor qaratgan
[5]. Uning qarashlari asosida fuqarolik tarbiyasini faqat tushuntirish va axborot berish bilan cheklamasdan, talabalarni hamkorlik, muammoli vaziyatlarni hal qilish va jamoaviy qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etishning pedagogik ahamiyatini asoslash mumkin.
UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan global fuqarolik ta’limi konsepsiyasida ham bilim, ijtimoiy-emotsional rivojlanish va amaliy faoliyatning o‘zaro bog‘liqligi ta’kidlanadi[4]. Mazkur g‘oyalar bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini takomillashtirishda nazariy bilimlarni real ijtimoiy vaziyatlar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.
Mahalliy ilmiy ishlarda ham bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentligini rivojlantirishda kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim imkoniyatlari qayd etilgan[2]. “Tarbiya” fanini o‘qitish metodikasiga oid tadqiqotlarda esa metodik tayyorgarlikni takomillashtirish, innovatsion texnologiyalar va pedagogik shart-sharoitlarni tizimli tashkil etish masalalari yoritilgan[3].

Shu bilan birga, mazkur tadqiqot doirasida asosiy e’tibor umumiy fuqarolik kompetensiyasini tavsiflashdan ko‘ra, bo‘lajak o‘qituvchining uni o‘quvchilarda shakllantirishga metodik tayyorgarligini ta’minlaydigan shart-sharoitlar tizimiga qaratiladi.

Maqolani tayyorlashda pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, me’yoriy-huquqiy hujjatlarni o‘rganish, ilmiy qarashlarni qiyosiy tahlil qilish, umumlashtirish, tizimlashtirish hamda pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanish nazarda tutilgan.

Mazkur metodlar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligiga ta’sir etuvchi omillar aniqlashtirildi, pedagogik shart-sharoitlarning o‘zaro aloqasi belgilandi va ularni “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” fanida amalga oshirishga doir tavsiyalar ishlab chiqildi.

Ushbu maqola nazariy-metodik xarakterga ega. Shu sababli unda tajriba-sinov orqali tasdiqlanmagan miqdoriy ko‘rsatkichlar yoki statistik samaradorlik natijalari keltirilmaydi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishga tayyorlash jarayoni bir qator o‘zaro bog‘liq vazifalarni hal qilishni talab etadi.

Birinchidan, fuqarolik tarbiyasiga oid nazariy bilimlarni pedagogik amaliyot bilan bog‘lash zarur. Talaba fuqarolik huquqlari, ijtimoiy mas’uliyat, jamoatchilik ishtiroki va demokratik qadriyatlar haqida bilimga ega bo‘lishi bilan birga, ushbu mazmunni o‘quvchilarning yoshi, ehtiyoji va hayotiy tajribasiga moslashtira olishi lozim.

Ikkinchidan, tarbiyaviy mashg‘ulotlarni tashkil etishda o‘quvchilarni faol ishtirokchi sifatida jalb etish muhimdir. Agar mashg‘ulot faqat o‘qituvchining tushuntirishi va tayyor xulosalarini bayon etishiga asoslangan bo‘lsa, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, mas’uliyatni his qilishi va ijtimoiy tashabbus ko‘rsatishi uchun imkoniyatlar cheklanadi.

Uchinchidan, bo‘lajak o‘qituvchilarni pedagogik vaziyatlarda murosali qaror qabul qilish, turli fikrlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, nizolarni konstruktiv hal qilish va o‘quvchilar o‘rtasida teng ishtirok imkoniyatlarini yaratishga o‘rgatish zarur.

To‘rtinchidan, metodik tayyorgarlik natijalarini baholashda faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmasdan, talabaning mashg‘ulot loyihalash, interfaol metod tanlash, o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish va natijalarni tahlil qilish qobiliyatlarini ham hisobga olish lozim.

Mazkur muammolarni hal etish bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida o‘zaro bog‘liq pedagogik shart-sharoitlarni maqsadli tashkil etishni talab qiladi.

Pedagogik shart-sharoitlar deganda ta’lim maqsadlariga erishish, talabalarning kasbiy rivojlanishini ta’minlash va kutilgan pedagogik natijalarni yuzaga chiqarish uchun zarur bo‘lgan mazmuniy, tashkiliy, metodik, kommunikativ va refleksiv omillar majmui tushuniladi.Tadqiqot muammosidan kelib chiqib, quyidagi beshta asosiy pedagogik shart-sharoitni o‘zaro bog‘liq tizim sifatida tashkil etish taklif etiladi:

Birinchi shart-sharoit - bo‘lajak o‘qituvchilarda fuqarolik tarbiyasiga nisbatan barqaror motivatsiya va qadriyatli munosabatni shakllantirish

Mazkur shart-sharoit bo‘lajak o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatida fuqarolik tarbiyasining o‘rnini anglashiga, o‘quvchilarni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlash mas’uliyatini his qilishiga qaratiladi.Buning uchun “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” mashg‘ulotlarida fuqarolik burchi, ijtimoiy mas’uliyat, qonunlarga hurmat, bag‘rikenglik, adolat, o‘zaro yordam va jamoatchilik manfaatlari bilan bog‘liq muammoli vaziyatlarni muhokama qilish maqsadga

muvofiq.Masalan, talabalarga “Maktab hududida chiqindilarni saralash tizimini joriy etish uchun o‘quvchilarni qanday jalb qilish mumkin?” degan muammoli savol beriladi. Talabalar muammoning sabablarini tahlil qiladilar, manfaatdor tomonlarni aniqlaydilar, tashabbusni amalga oshirish yo‘llarini taklif etadilar.Bunday topshiriqlar fuqarolik faolligini faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki kundalik hayotda namoyon bo‘ladigan mas’uliyatli xulq-atvor sifatida anglashga yordam beradi.

Ikkinchi shart-sharoit - fuqarolik tarbiyasiga oid mazmunni kasbiy-metodik bilimlar bilan integratsiyalash.

Bo‘lajak o‘qituvchi fuqarolik tarbiyasining mazmunini bilishi bilan bir qatorda, uni o‘quvchilarga qanday o‘rgatish, qaysi metodlardan foydalanish va qanday natijalarni baholashni ham bilishi lozim.Shu sababli “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” mashg‘ulotlarida nazariy mavzularni dars ishlanmalari, pedagogik vaziyatlar, tarbiyaviy tadbirlar ssenariylari va baholash mezonlari bilan bog‘lash taklif etiladi.Masalan, “O‘quvchilarda huquq va majburiyatlar haqidagi tasavvurlarni rivojlantirish metodikasi” mavzusida talabalar quyidagi ishlarni bajaradilar:

-mavzuning ta’limiy va tarbiyaviy maqsadlarini belgilash

- o’quvchilarning yosh xususiyatlariga mos pedagogik vaziyatni tanlash;

-muammoli savollar va nterfaol topshiriqlarni ishlab chiqish;

-o’quvchilar faoliyatini baholash me’zonlarini aniqlash;

-dars yakunida refleksiv savollarni shakllantirish;

Mazkur faoliyat natijasida talabalarda fuqarolik tarbiyasi mazmunini pedagogik maqsad, metod, vosita va baholash bilan bog‘liq holda loyihalash ko‘nikmalari rivojlanadi.

Uchinchi shart-sharoit - amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan va interfaol metodlardan tizimli foydalanish.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi faoliyat jarayonida namoyon bo‘ladigan sifatlar va qobiliyatlarni ham qamrab olgani sababli, uni shakllantirishga tayyorlashda talabalarni amaliy pedagogik vazifalarga jalb etish zarur.Bu jarayonda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

- Muammoli ta’lim - ijtimoiy muammoni aniqlash, uning sabablarini tahlil qilish va yechimlarni asoslash.

- Keys-stadi - maktab hayotida uchraydigan fuqarolik, mas’uliyat, tenglik va hamkorlikka doir vaziyatlarni tahlil qilish.

- Rolli o‘yinlar - sinf yig‘ilishi, jamoaviy qaror qabul qilish yoki ijtimoiy kelishmovchilikni hal etish jarayonlarini modellashtirish.

- Munozara va debat - dalillarni keltirish, turli nuqtayi nazarlarni tinglash va o‘z fikrini asoslash.

- Loyiha metodi - maktab yoki mahalla hayotidagi muammoni hal qilishga qaratilgan tashabbuslarni rejalashtirish va taqdim etish.

- Refleksiv tahlil - amalga oshirilgan pedagogik faoliyatning kuchli jihatlari, kamchiliklari va takomillashtirish yo‘llarini aniqlash. Masalan, “Maktabda o‘quvchilar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash” mavzusida talabalar kichik guruhlarga ajratiladi. Har bir guruh maktabdagi muammoni tanlaydi, uni hal qilishga qaratilgan loyiha ishlab chiqadi, vazifalarni taqsimlaydi va natijani baholash mezonlarini belgilaydi.Bunda talabalarning faqat loyiha g‘oyasi emas, balki

o‘quvchilarni jalb qilish usullari, resurslardan foydalanish imkoniyatlari, hamkorlik mexanizmlari va kutiladigan tarbiyaviy natijalarni asoslash qobiliyati ham baholanadi.

To‘rtinchi shart-sharoit - hamkorlikka asoslangan, demokratik va inklyuziv pedagogik muhitni yaratish.

Fuqarolik tarbiyasiga yo‘naltirilgan metodik tayyorgarlik jarayonida talabalar o‘z fikrini erkin ifodalashi, boshqalarning nuqtayi nazarini tinglashi, jamoaviy qarorlarda qatnashishi va o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni namoyon etishi uchun imkoniyat yaratilishi lozim.Bunday muhitda o‘qituvchi tayyor xulosalarni beruvchi yagona manba sifatida emas, balki talabalar faoliyatini yo‘naltiruvchi, muloqotni tashkil etuvchi va mustaqil fikrlashni qo‘llab-quvvatlovchi pedagog sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur shart-sharoitni amalga oshirish uchun:

- guruhli va juftlikdagi topshiriqlarni tashkil etish;
-talabalar o‘rtasida vazifalarni adolatli taqsimlash;
- turli fikr va qarashlarni hurmat qilishga asoslangan munozaralarni yo‘lga qo‘yish;
-har bir ishtirokchining fikr bildirishiga imkon yaratish;
-o‘zaro baholash va hamkorlikdagi refleksiyadan foydalanish;
-real pedagogik vaziyatlarda kamsitish va chetlashtirishning oldini olishga doir yechimlarni ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Bunda demokratik pedagogik muhit faqat tashkiliy talab sifatida emas, balki bo‘lajak o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatida qo‘llashi kutilayotgan fuqarolik qadriyatlarini amalda namoyon etish muhiti sifatida qaraladi.

Beshinchi shart-sharoit — metodik tayyorgarlikni diagnostika qilish, refleksiv tahlil va individual rivojlanishni ta’minlash.Bo‘lajak o‘qituvchilarning tayyorgarligini takomillashtirish jarayoni ularning boshlang‘ich tayyorgarlik darajasini aniqlash, faoliyat natijalarini muntazam tahlil qilish va aniqlangan ehtiyojlar asosida individual rivojlanish yo‘nalishlarini belgilashni talab etadi.Buning uchun quyidagi vositalardan foydalanish mumkin:

-nazariy bilimlarni aniqlashga qaratilgan test va savollar;
-pedagogik vaziyatlar bo‘yicha yozma tahlillar;
-dars ishlanmalari va metodik loyihalarni ekspert baholash;
-mikroo‘qitish mashg‘ulotlari;
-o‘zini o‘zi baholash varaqalari;
-o‘zaro baholash va refleksiv kundaliklar;
-pedagogik amaliyot davomida kuzatuv natijalarini tahlil qilish.

Talaba ishlab chiqqan dars ishlanmasida maqsadning aniqligi, tanlangan metodlarning maqsadga muvofiqligi, o‘quvchilar ishtirokini ta’minlash usullari va baholash mezonlarining mavjudligi tahlil qilinadi. Aniqlangan kamchiliklar asosida dars ishlanmasini qayta ishlab chiqish topshirig‘i beriladi.Shu tariqa diagnostika faqat yakuniy baho qo‘yish vositasi bo‘lib qolmay, talabaning kasbiy rivojlanishini boshqarishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmga aylanadi.

Olib borilgan nazariy-metodik tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishga tayyorlash ularning nazariy bilimlari, qadriyatli munosabati, amaliy metodik ko‘nikmalari va refleksiv qobiliyatlarini uyg‘un rivojlantirishni talab etadi.

Ikkinchidan, “Tarbiya fanini o‘qitish metodikasi” fani doirasida motivatsion-qadriyatli yo‘nalishni rivojlantirish, fuqarolik tarbiyasi mazmunini metodika bilan integratsiyalash, amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etish, hamkorlikka asoslangan pedagogik muhit yaratish hamda diagnostika va refleksiyani yo‘lga qo‘yish asosiy pedagogik shart-sharoitlar sifatida taklif etildi.

Uchinchidan, mazkur shart-sharoitlarni samarali amalga oshirish uchun muammoli ta’lim, keys-stadi, rolli o‘yinlar, loyiha metodi, mikroo‘qitish va refleksiv tahlilni o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash maqsadga muvofiq. Bunda metodlarni tanlash mashg‘ulot maqsadi, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va kutiladigan tarbiyaviy natijalar bilan belgilanadi.

To‘rtinchidan, bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini baholashda motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli-metodik va refleksiv-baholash mezonlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu mezonlar nazariy bilimlar bilan birga pedagogik faoliyatni loyihalash, tashkil etish va takomillashtirish qobiliyatlarini ham aniqlash imkonini beradi.

Beshinchidan, taklif etilgan pedagogik shart-sharoitlar va metodik mexanizmning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichda tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, diagnostic vositalarni validatsiyadan o‘tkazish, tajriba va nazorat guruhlari natijalarini qiyoslash hamda olingan ma’lumotlarni tegishli matematik-statistik metodlar asosida tahlil qilish zarur.

Shunday qilib, bo‘lajak o‘qituvchilarni o‘quvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini shakllantirishga tayyorlashni takomillashtirish alohida metodlarni qo‘llash bilan cheklanmaydi. U mazmun, metod, pedagogik muhit, amaliy faoliyat va baholashning o‘zaro muvofiqligiga asoslangan yaxlit metodik tizimni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son. — URL: https://lex.uz/uz/acts/-5013007

2. Xolmatova M. Bo‘lajak o‘qituvchilarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentligini rivojlantirish // Science Time. — DOI: https://doi.org/10.66345/stj.6561

3. Inoyatova Z. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida tarbiya fanini o‘qitishning metodik tayyorgarligini takomillashtirish zaruriyati // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2026. — DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19430290

4. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. — Paris: UNESCO, 2015. — URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993

5. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. — New York: Macmillan, 1916.